

# *Kerk en Staat in de Middeleeuwen*

*Nieuwe verworvenheden*

---

GEEN artikelen zo nuttig als die welke zich aankondigen met de ondertitel: 'een historische herziening' (zo bijvoorbeeld R.S. Lopez, *Mohamed and Charlemagne, a revision*, *Speculum* 18, 1943, 14-38, en G.P. Cuttino: *Historical revision: the causes of the hundred years war*, *Speculum* 31, 1956, 433-459) of zonder deze titelatuur toch een dergelijk karakter dragen. Meestal worden daarin grondproblemen van de geschiedenis nog eens onder de loep genomen om het bestaande historische beeld op een zeker gebied aan de laatste uitkomsten van vorsingsarbeid te toetsen. Zwaartepunten van het onderzoek op het vlak van de middeleeuwse geschiedenis zijn momenteel gelegen in de kwesties rond het keizerschap van Karel de Grote, het keizerschap in het algemeen en de verhouding van het pausdom tot het keizerschap. Ook omtrent de rol van Byzantium zoekt men tot een dieper inzicht te geraken. De jongste literatuur heeft op deze punten al menig nieuw licht doen schijnen. Wat betreft het keizerschap van Karel de Grote vindt men een grote hoeveelheid van de voornaamste literatuur aangeduid in de *Sonderabdruck* van een artikel van Percy Ernst Schramm: *Die Anerkennung Karls des Grossen als Kaiser* (*Hist. Zeitschr.* 172, afz. uitg. München 1952, 71 pp.) De studie van diverse van de daarin genoemde auteurs stelt ons in staat enige zeer nodige onderscheidingen te maken in de gebruikelijke voorstellingen omtrent het keizerschap, dat men aanstonds na het jaar 800 aan Karel wil toedichten, zonder dat men zich realiseert dat hier verscheidene invloeden hebben gewerkt. Karels clerici (Alcuin, Fridugise, Candidus, Wala) zijn de aanhangers van en de stuwende krachten achter een universalistische keizerschapsidee; Leo III en de curie werken vanuit een lokaal-Romeinse behoefte; Karel zelf is een praktische geest, niet speculatief, geneigd tot een christelijke politiek, maar zeer gesteld op een zelfstandige positie, ook tegenover de paus en het Romeinse volk. De indrukken in Rome opgedaan en de theoretische voorlichting van Alcuin c.s. hebben wel even zijn politiek beïnvloed: de op de synode van Aken (maart 802) genomen maatregelen zijn vol van een keizerlijk besef. Maar de synode van oktober van datzelfde jaar, die in een meer gespecialiseerde wetgeving de praktijk van een werkelijk keizerschap vorm zou moeten geven, geeft geen resultaten te zien. De feitelijke invloed van het keizer-zijn op Karels politiek is uiterst gering.

Daartoe is ook de conceptie zelf te onduidelijk. Leo III heeft in 800 geen uitdrukkelijke verklaring gegeven, welke rechtsverhoudingen na zijn keizerscreatie zouden gelden. Er is een tegenstelling tussen de curiale opvatting, die

de bescherming van de Kerk - welke voor deze heren de essentie is van het keizerschap - maakt tot een kerkelijk ambt, en de Germaans-Frankische opvatting, die uitgaat van Karels patriciaat van Rome, en zijn keizerschap ziet als de heerschappij van de beschermheer over de persoon van de beschermeling en over diens wereldlijk bezit (dus niet over de Kerk als zodanig!).

In een artikel 'Papsttum und Kaisertum im hohen Mittelalter; Werden, Wesen und Auflösung einer Weltordnung' (H.Z. 187, 1959, 1-53) dat de weer zeer prettige ondertitel draagt: 'Ein kritischer Überblick' - ook hier is in groten getale de belangrijkste literatuur op dit historisch-wezenlijke punt vermeld - maakt Th. Mayer ons attent op de verschillen die zich in de Kerk-Staatverhouding op een ander vlak voordoen, nl. de geografisch-ideologische tegenstellingen tussen oosten en westen. In Byzantium is de Kerk jonger dan de Staat, en de christelijke Kerk is dan ook als van ouds onder de Staat ondergeordend: er is een eenheid tussen beide, geen tegenstelling tussen wereldlijk en geestelijk belang: een monisme dus, terwijl het westen op dit punt duidelijk dualistische trekken vertoont. Een keizerschapsidee in kerkelijke zin steunt daar op ideologisch-belaste historische feitelijkheden, op de 'Schenking van Konstantijn' en de 'Overbrenging van het Rijk' (translatio imperii): de verhoudingen zijn daar veel minder natuurrechtelijk dan in Byzantium. Daar-tegenover ontwikkelt zich de idee van een 'romfreies Kaisertum', dat in werkelijkheid niets meer is dan een verhoogd zelfstandig grootfrankisch koningschap.

Merkwaardig is nu dat de translatio-gedachte de overbrenging insluit van het ganse Byzantijnse bestel van *Staats*opperhoogheid op de Westelijke Kerk. Feitelijk blijkt noch de Westelijke Staat daartoe de organisatie te bezitten - hoe achterlijk is de administratieve organisatie van Karels rijk vergeleken bij Byzantium en het rijk van Haroen-al-Raschid! - noch ook is de Westerse Kerk zelf daartoe voldoende uitgebouwd.

In de laat-Karolingische chaos (eind 9e begin 10e eeuw) ontwikkelt zich dan een hervormingsstreven dat de *pauselijke* alleenheerschappij gaat bevorderen. Hendrik II die pausen afzet en aanstelt (Sutri, 1046) handelt daarmee in overeenstemming met de gedachtenwereld van de traditionele Kerk: de curie keurt zijn handelingen goed, maar de hervormers van Cluny wijzen deze staatsbeoefening af, ofschoon nog steeds in Rome's ogen het keizerschap ondergeordend is aan de paus. Het in deze strijd tussen Kerk en Staat herhaaldelijk gebruikte translatio-argument wordt dan van zijn oorspronkelijk karakter omgebogen tot een fundament voor de theorie van de *pauselijke* opperhoogheid.

De volledige breuk komt onder Gregorius VII: de keizer-koning wordt uit zijn plaats in de Kerk gestoten, en de Kerk zelf omgevormd in een priesterkerk. Nu staan er twee zelfstandige instituten tegenover elkaar, die een heftige strijd gaan strijden omdat zij traditioneel zozeer vervlochten waren: de kerkvorsten waren de steunpilaren geweest van het Rijk.

Als het Rijk zich dan losgeworsteld heeft en een eigen ministerialiteit heeft opgebouwd, dan wordt deze de drager van een rijksideologie die alle idee

van een onderordening onder de Kerk scherp afwijst, en het keizerschap even onmiddellijk onder God plaatst als het pausdom. Wel wil het dan de gegroeide westelijke nationale staten onder het Rijk vangen (Rainald van Dassel spreekt van de 'reguli', de kleine koninkjes...). Dit roept dan een nieuwe oppositie op, en Johannes van Salisbury vraagt zich af wie dan toch wel de Duitsers tot heersers over de wereld heeft gemaakt!

Van belang is het in te zien hoe op grond van deze acute tegenstellingen aan beide zijden de eigen positie grondiger wordt doorgedacht, waarbij echter het dialectisch opsplitsen van allegorieën die een eenheid in samenwerking zochten uit te drukken (zon en maan, ziel en lichaam, twee ogen in het ene hoofd, zelfs de twee zwaarden) de divergentie alleen maar verscherpt. De kanonisten zoeken regnum en imperium te scheiden: maar hoe zou dit lukken daar de reële macht van de Keizer op zijn Koningschap berust; geeft de paus het eerste, het tweede zeker niet!

A. G. WEILER

(Wordt vervolgd).

---

---

## Tijdschriften in vogelvlucht

*De bedoeling van deze rubriek is niet, een volledig overzicht te geven van de inhoud der vele tijdschriften, die er voor ons vak zijn. De drie redacteuren hebben alleen de belangrijkste tijdschriften in het oog gehouden en die artikelen aangehaald, die voor klassikaal gebruik in aanmerking komen.*

a. In de Kon. Bibliotheek vindt men onder no. 632 in de tijdschriftenafdeling: Archives. In Volume III no. 20 Michaelmas 1958 staat een alleraardigst artikel over de Acts of Parliament, en dan in het bijzonder over de originele Acts, die nu bewaard worden in The House of Lords Record Office te Westminster. Aanleiding tot dit artikel waren de talrijke vragen van studenten, die het House of Lords bezochten, zoals: 'Hangt het Grootzegel aan een Act; Tekent de vorst een Act; Hoe zien die oude Acts er uit?' Welnu, deze en andere aardige bijzonderheden vertelt Maurice F. Bond in 16 blz.

b. Het frisse History today (Kon. Bibl. no. 827) geeft in het aprilnummer van 1959 een aardig artikel over Mussolini: Artist in propaganda, door Denis Mack Smith; interessant is ook: Cromwell and the Execution of Charles I, door Sir Charles Ogilvie.

c. Wie over de reformbanketten in Frankrijk zich wil oriënteren, vindt een artikel van 15 blz. in: The Journal of Modern History, maart 1959. (K.B. no. 106). De schrijver is: John J. Baughan.

De titel is: The French Banquet Campaign of 1847-1848.